

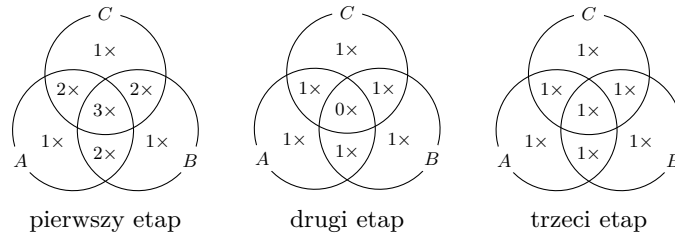
Diagram Venna–Grünbauma z zaznaczoną komórką $C_{\{2,5\}}$

Notka historyczna. Używając jedynie okręgów, możemy narysować diagram Venna dla co najwyżej trzech zbiorów. John Venn wiedział, że można otrzymać diagram dla czterech zbiorów za pomocą elips, ale przypuszczał, że nie jest to możliwe dla pięciu zbiorów. Dopiero w 1975 roku, ponad pół wieku po śmierci Johna Venna, Branko Grünbaum rozstrzygnął tę kwestię, znajdując diagram podobny do tego na rysunku powyżej.

Reguła włączeń i wyłączeń

Bartłomiej BZDEGA

Uogólnimy równość $|A \cup B| = |A| + |B| - |A \cap B|$ na większą liczbę zbiorów – zaczniemy od obserwacji tego, co się dzieje dla trzech. Poniższe diagramy Venna pokazują kolejne etapy przybliżenia liczby $|A \cup B \cup C|$.

W sumie $|A| + |B| + |C|$ (pierwszy etap) elementy należące do dokładnie jednego ze zbiorów A, B, C są liczone jednokrotnie, należące do dokładnie dwóch – dwukrotnie, a do trzech – trzykrotnie. Wobec tego naturalnym kolejnym krokiem jest wzięcie $|A| + |B| + |C| - |A \cap B| - |B \cap C| - |C \cap A|$. Tutaj elementy należące do dokładnie jednego lub do dokładnie dwóch spośród zbiorów A, B, C liczone są raz, ale elementy części wspólnej $A \cap B \cap C$ nie są liczone wcale. Dopiero w trzecim etapie otrzymujemy

$$|A \cup B \cup C| = |A| + |B| + |C| - |A \cap B| - |B \cap C| - |C \cap A| + |A \cap B \cap C|.$$

Widać tu pewną... *regulę*. Ogólniej, zachodzi równość

$$(4) \quad |A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n| = S_1 - S_2 + S_3 - \dots + (-1)^{n-1} S_n,$$

w której S_k jest sumą liczb elementów wszystkich części wspólnych dokładnie k spośród zbiorów A_1, A_2, \dots, A_n , czyli $S_k = \sum_{1 \leq i_1 < \dots < i_k \leq n} |A_{i_1} \cap \dots \cap A_{i_k}|$.

Aby to uzasadnić, zdefiniujemy *komórkę* $C_{\{j_1, \dots, j_m\}}$ jako zbiór elementów należących do $A_{j_1} \cap \dots \cap A_{j_m}$, ale nienależących do żadnego A_j dla $j \neq j_1, \dots, j_m$. Komórkom odpowiadają niepodzielne obszary na diagramie Venna. Każdy element komórki $C_{\{j_1, \dots, j_m\}}$ jest w sumie S_k liczony tyle razy, ile jest zbiorów postaci $A_{i_1} \cap \dots \cap A_{i_k}$, zawierających tę komórkę. To zawieranie jest równoważne inkluzji $\{i_1, \dots, i_k\} \subseteq \{j_1, \dots, j_m\}$. Ponieważ zbiór m -elementowy ma $\binom{m}{k}$ podzbiorów k -elementowych, nasza komórka w całej sumie (4) jest liczona

$$\binom{m}{1} - \binom{m}{2} + \binom{m}{3} - \dots + (-1)^{m-1} \binom{m}{m} = 1 - (1-1)^m = 1$$

razy, gdyż $(1-1)^m = \binom{m}{0} - \binom{m}{1} + \binom{m}{2} - \dots + (-1)^m \binom{m}{m}$ na mocy rozwinięcia Newtona.

Jeszcze kilka uwag na koniec. Zdarza się tak, że liczba elementów każdego ze zbiorów $A_{i_1} \cap \dots \cap A_{i_k}$ zależy tylko od n i k , w szczególności nie zależy od i_1, \dots, i_k . Możemy ją wtedy opisać funkcją $F(n, k)$ (zadania 2–5). Suma S_k ma $\binom{n}{k}$ składników, więc w tej sytuacji $S_k = \binom{n}{k} F(n, k)$. Wyrażenia (4) na ogół nie da się uprościć, więc zwykle poprzestajemy na odpowiedzi w postaci sumy, w której upraszczamy wszystkie składniki. Reguły włączeń i wyłączeń często nie stosuje się bezpośrednio do tego, co chcemy obliczyć, lecz do zliczania obiektów, które zadanych warunków nie spełniają (zadania 2–6). Na przykład w zadaniu drugim zamiast zliczać rozdania, w których każdy gracz ma co najmniej jednego pika, wygodniej zliczać te, w których co najmniej jeden gracz nie ma żadnego.

Zadania.

- Ile potęg (liczb dających się przedstawić w postaci a^b dla naturalnych $a, b \geq 2$) znajduje się w zbiorze $\{1, 2, 3, \dots, 10^6\}$?
- Ile jest rozdań w brydżu, w których każdy z graczy ma co najmniej jednego pika?
- (*Problem roztargnionej sekretarki*) Mamy n listów i n zaadresowanych kopert, każdemu listowi odpowiada dokładnie jedna koperta. Na ile sposobów można umieścić listy w kopertach tak, by każdy z nich był w niewłaściwej kopercie?
- Ile jest suriekcji (funkcji „na”) ze zbioru $\{1, 2, \dots, m\}$ do zbioru $\{1, 2, \dots, n\}$ dla $n \leq m$?
- Na ile sposobów można ustawić w szereg n par małżeńskich w taki sposób, żeby żadne małżeństwo nie stało obok siebie?
- (*Sito Eratostenesa*) Niech $n \geq 4$ będzie ustaloną liczbą naturalną. Załóżmy, że znamy wszystkie liczby pierwsze nieprzekraczające \sqrt{n} . Ile jest liczb pierwszych w zbiorze $\{1, 2, \dots, n\}$?

Wskazówki do zadań
 1. Niech A_i będzie zbiorem i -tych potęg nieprzekraczających 10^6 . Mamy $|A_i| = \lfloor \sqrt[i]{10^6} \rfloor - 1$, w szczególności $|A_i| = 0$ dla $i \geq 20$. Każda liczba $i > 1$ ma jakiś dzielnik pierwszy p , a równość $a^i = a$ (a) p pozwała ograniczyć się do rozważania zbiorów A_p dla liczb pierwszych p . Dopuszczalne faktu, że jeśli $i = 2$, to $A_i = A_2 \cup A_4 \cup A_6 \cup \dots$.
 2. Dla $i = 1, 2, 3, 4$ niech A_i oznacza i -tych rozdania, w których i -ty gracz nie ma żadnego pika – wtedy od liczby wszystkich rozdania $\binom{52}{4}$ trzeba odjąć $|A_1 \cup A_2 \cup A_3 \cup A_4|$. Liczba $|A_1 \cup A_2 \cup A_3 \cup A_4|$ to liczba rozdania, w których każdy z graczy ma co najmniej jednego pika.
 3. Niech A_i będzie liczbą sposobów, w których i -ty list jest w właściwej kopercie. Chcemy wyznaczyć $|A_1 \cup A_2 \cup A_3 \cup A_4 \cup A_5 \cup A_6 \cup A_7 \cup A_8 \cup A_9 \cup A_{10}|$. Należy zauważyć, że $F(n, k) = \binom{n}{k}$.
 4. Liczba wszystkich funkcji to n^m . Trzeba od niej odjąć $|A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n|$, przy czym A_i oznacza zbiór funkcji, które nie osiągnęły wartości i . Tutaj $F(n, k) = \binom{n}{k}$.
 5. Przez A_i oznaczmy liczbę ustawień, w których i -te małżeństwo stoi razem. Mamy $F(n, k) = 2^k \binom{n-k}{k}$.
 6. Oznaczmy przez A_d zbiór liczb nieprzekraczających n i podzielnych przez d . $A_1 = \{1, 2, \dots, n\}$.
 7. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{2}$.
 8. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{3}$.
 9. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{4}$.
 10. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{5}$.
 11. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{6}$.
 12. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{7}$.
 13. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{8}$.
 14. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{9}$.
 15. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{10}$.
 16. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{11}$.
 17. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{12}$.
 18. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{13}$.
 19. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{14}$.
 20. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{15}$.
 21. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{16}$.
 22. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{17}$.
 23. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{18}$.
 24. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{19}$.
 25. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{20}$.
 26. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{21}$.
 27. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{22}$.
 28. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{23}$.
 29. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{24}$.
 30. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{25}$.
 31. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{26}$.
 32. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{27}$.
 33. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{28}$.
 34. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{29}$.
 35. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{30}$.
 36. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{31}$.
 37. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{32}$.
 38. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{33}$.
 39. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{34}$.
 40. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{35}$.
 41. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{36}$.
 42. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{37}$.
 43. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{38}$.
 44. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{39}$.
 45. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{40}$.
 46. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{41}$.
 47. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{42}$.
 48. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{43}$.
 49. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{44}$.
 50. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{45}$.
 51. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{46}$.
 52. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{47}$.
 53. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{48}$.
 54. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{49}$.
 55. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{50}$.
 56. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{51}$.
 57. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{52}$.
 58. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{53}$.
 59. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{54}$.
 60. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{55}$.
 61. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{56}$.
 62. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{57}$.
 63. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{58}$.
 64. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{59}$.
 65. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{60}$.
 66. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{61}$.
 67. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{62}$.
 68. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{63}$.
 69. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{64}$.
 70. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{65}$.
 71. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{66}$.
 72. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{67}$.
 73. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{68}$.
 74. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{69}$.
 75. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{70}$.
 76. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{71}$.
 77. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{72}$.
 78. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{73}$.
 79. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{74}$.
 80. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{75}$.
 81. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{76}$.
 82. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{77}$.
 83. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{78}$.
 84. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{79}$.
 85. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{80}$.
 86. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{81}$.
 87. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{82}$.
 88. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{83}$.
 89. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{84}$.
 90. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{85}$.
 91. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{86}$.
 92. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{87}$.
 93. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{88}$.
 94. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{89}$.
 95. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{90}$.
 96. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{91}$.
 97. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{92}$.
 98. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{93}$.
 99. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{94}$.
 100. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{95}$.
 101. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{96}$.
 102. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{97}$.
 103. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{98}$.
 104. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{99}$.
 105. Niech A_i oznacza zbiór liczb n i k takich, że $n \equiv k \pmod{100}$.